

مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای
سال هفتم، شماره بیست و ششم، پاییز ۱۳۹۴

تحلیل فضایی پراکنش فقر جنسیتی در فضاهای شهری تبریز

شهریور روستایی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
حسین کریم‌زاده: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
فاطمه زادولی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران*

دریافت: ۱۳۹۴/۱/۱۳ - پذیرش: ۱۳۹۴/۵/۲۸، صص ۶۴-۴۳

چکیده

پدیده فقر شهری علی‌رغم تمام برنامه‌های جهانی و ملی در مبارزه با آن هنوز به‌عنوان یک نیروی قاهر و یک معضل اجتماعی، جوامع شهری را تهدید می‌کند و شهرها را با جلوه‌های ناکارآمد و درهم ریخته سازمان می‌دهد. در این بین یکی از ابعاد فقر شهری، رویکرد جنسیتی فقر است. دیدگاه جنسیتی به فقر ادراک مفهوم فقر را افزایش می‌دهد چرا که سبب می‌شود تجزیه و تحلیل توصیفی در علل فقر فراتر رود. از اینرو هدف این تحقیق تحلیل فضایی پراکنش فقر جنسیتی در فضاهای شهر تبریز می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق محدوده‌ی قانونی شهر تبریز در سال ۱۳۸۵ و حجم نمونه نیز تمامی بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵ تبریز است. روش پژوهش در این مطالعه کاربردی از نوع توصیفی-تحلیلی-تطبیقی است که برای شناخت و سنجش فقر از فن خود همبستگی فضایی با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ در نرم‌افزار Arc/GIS، برای تحلیل الگوهای پراکنش فقر شهری از آماره موران و برای تعیین سطح معنی‌داری از آزمون T همبسته استفاده گردیده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که توزیع فقر شهری برای هر دو گروه زنان و مردان در فضاهای شهری تبریز از مدل خوشه‌ای پیروی می‌کند و خوشه‌های مرفه نزدیک به مرکز شهر و خوشه‌های فقیر به حاشیه گرایش دارند. در این پژوهش بیشترین تعداد بلوک‌های شهری مربوط به گروه مردان با ۳۵۰۶ بلوک مربوط به بلوک‌های فقیر و برای گروه زنان با ۴۸۴۵ بلوک مربوط به بلوک‌های خیلی فقیر است. همچنین کمترین تعداد این بلوک‌ها برای گروه مردان و زنان مربوط به بلوک‌های خیلی مرفه است که گروه مردان ۱٪ و گروه زنان ۵٪ از تعداد کل بلوک‌های شهری تبریز را در سال ۱۳۸۵ به خود اختصاص داده است. همچنین آزمون T همبسته تفاوت معنی‌دار را در گروه زنان و مردان از لحاظ شاخص اجتماعی نشان می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: فقر شهری، فقر جنسیتی، تحلیل فضایی، فضاهای شهری

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

بیش از نصف جمعیت جهان هم اکنون در شهرها زندگی می‌کنند (UNFPA, 2007; Satterthwaite, 2007; World Bank, 2009). یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که شهرهای قرن بیست و یکم با آن مواجه‌اند، تمرکز فقر در آن‌ها است. کاهش فقر یک نگرانی جهانی است (Simler, 2003: 1). فقر شهری، به ویژه در کشورهای درحال توسعه، با سرعت بیشتر و حجم بالاتری در حال گسترش است. (UNFPA, 2007: 15). پدیده فقر شهری علی‌رغم تمام برنامه‌های جهانی و ملی در مبارزه با آن هنوز به عنوان یک نیروی قاهر و یک معضل اجتماعی، جوامع شهری را تهدید می‌کند و انسان‌ها را به ورطه نابودی می‌کشاند و شهرها را با جلوه‌های ناکارآمد و درهم ریخته سازمان می‌دهد (طارمی، ۱۳۸۷: ۲). فقر شهری دارای یک بعد مشخص جنسیتی است. زنان شهری دسترسی ناعادلانه به کار و شرایط زندگی، سلامت و آموزش و پرورش و ... دارند (Tacoli, 2012: 5). علاقه به تجزیه و تحلیل پدیده فقر از دیدگاه جنسیتی در جنبش بین‌المللی زنان ریشه دارد و اساس آن نیاز به تشخیص اثرات فقر مردان و زنان در روش‌های مختلف است. بیان عوامل جنسیتی فقر سبب می‌شود که کاهش یا افزایش تجربه فقر افراد و چگونگی تفاوت ویژگی‌های فقر برای زنان و مردان مورد توجه قرار گیرد. همچنین دیدگاه جنسیتی ادراک مفهوم فقر را افزایش می‌دهد چرا که سبب می‌شود تجزیه و تحلیل توصیفی در علل فقر فراتر رود. به

علاوه نگرش جنسیتی به فقر منجر به طراحی سیاست‌هایی می‌شود که اجازه سنجش جمعیت‌های در فقر شدید و آسیب‌پذیر را می‌دهد (Ehrenreich). (8: 2004) علاوه بر موارد ذکر شده به منظور کاهش فقر جنسیتی باید مشارکت زنان را در حیات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مورد توجه قرار داد. بخش قابل توجهی از مطالعات نشان می‌دهد که هرچند فقر تمام افراد را گرفتار خود می‌سازد، ولی زنان بیش از مردان شهری در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار دارند. این به خاطر آن است که آنان چندان از قابلیت‌ها و امکانات لازم برای توانمندی و کاهش فقر برخوردار نیستند. وجود موانع و محدودیت‌های فراوان بر سر راه تغییر و تحول پایگاه اقتصادی و اجتماعی زنان متأثر از عوامل فرهنگی و حقوقی، هرگونه تلاشی را برای از بین بردن فقر آنان با مشکل مواجه ساخته است (شکوری و سعیدی، ۱۳۹۲: ۲). با توجه به اهمیت فزاینده‌ی مقوله‌ی جنسیتی در شهرها، اتخاذ رویکرد جنسیتی در برنامه‌ریزی و در مدیریت شهری برای از بین بردن فقر و نابرابری جنسیتی امری اجتناب ناپذیر است. رهایی زنان از فقر از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا آمارها نشان می‌دهد که زنان در سطح جهانی و ملی از محرومیت‌های مضاعف رنج می‌برند. بنابراین، این مفهوم اساسی می‌بایست در نظام برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، تخصیص منابع، اجرا و ارزشیابی از عملکرد مسئولین وارد شود و این مهم مسیر نمی‌گردد جز با دانش، تخصص، اطلاعات و مهارت لازم (محمدپور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۱۶۸). بنابراین، برای

شهری را تهدید می‌کند و انسان‌ها را به ورطه نابودی می‌کشاند و شهرها را با جلوه‌های ناکارآمد و درهم ریخته سازمان می‌دهد (طارمی، ۱۳۸۷: ۲) بنابراین بررسی وضعیت فقر شهری از بعد جنسیتی و نحوه گسترش آن‌ها و ارائه راهکارهایی جهت بهبود آن‌ها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

۱-۳- اهداف

ارائه الگوی علمی و مناسب در جهت مکان‌گزینی فضایی فقر جنسیتی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی.

ارائه گزارشی از وضعیت و مشکلات وضع موجود شهر تبریز در خصوص گسترش فضایی فقر جنسیتی.

ارائه الگو و راهکارهای مناسب جهت کاهش فقر جنسیتی در شهر تبریز.

۱-۴- پیشینه پژوهش

هرچند فقر پدیده‌ای عام بوده، ولی گروه‌های مختلف به لحاظ ناهمگن بودنشان به‌طور متفاوتی از آن متأثر شده‌اند، از اینرو اخیراً محققان در مورد فقر تمایل زیادی درباره‌ی مطالعه فقر گروه‌های مختلف اجتماعی در شهرها نشان می‌دهند. در این بین، بخش قابل توجهی از مباحث و رویکردها به مشخصه‌ی مغفول فقر، یعنی تغییر جنسیت و تأثیر آن در تعمیق و شدت فقر شهری معطوف شده است. اصطلاحاتی چون «زنانه شدن فقر»، «فقر و محرومیت جنسیتی» از جمله مباحثی است که در مطالعات جدید جامعه‌شناسی شهر و برنامه‌ریزی شهر بیشتر ملاحظه می‌شود (Bastos, 2009: 768). در مورد فقر شهری با رویکرد

رهایی از فقر یکی از راهبردهایی که باید انجام گیرد، تدوین و استفاده از شاخص‌هایی است که نسبت به مسئله جنسیت و حقوق افراد حساس باشد. در این تحقیق سعی گردیده است ویژگی‌های فقر شهری، با نگرشی آماری و فضایی برای دو گروه مردان و زنان مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

شهرهای قرن بیست و یکم بدون تردید با چالش‌های بزرگی مواجه خواهند بود که یکی از مهم‌ترین آن‌ها تمرکز فقر در آن‌هاست. هرچند فقر روستایی عمیق‌تر از فقر شهری است و شهرها از توان‌های بالایی در سکونت و برخورداری و دسترسی مردم به فرصت‌های زندگی بهتر برخوردارند، اما فقر شهری، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، با سرعت بیشتر و حجم بالاتری در حال گسترش است (UNFPA, 2007: 15). از سوی دیگر، شهرنشینی فرصتی برای کاهش فقر در سطح ملی و جهانی از طریق کاهش فقر روستایی، کاهش فقر شهری و افزایش سهم شهرنشینی در مقابل روستانشینی با نرخ‌های پایین‌تر فقر است. طی مهر و موم‌های گذشته، توجه به فقر عمدتاً معطوف به مقیاس‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و روستایی بوده است. امروز این توافق وجود دارد که بعد تهدیدآمیز فقر متمرکز در شهرها، از مهم‌ترین مسائل در توسعه انسانی است. فقر شهری در کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما با سرعت بیش‌تر و حجم بالاتری در حال گسترش است. از آنجائی که پدیده فقر شهری علی‌رغم تمام برنامه‌های جهانی و ملی در مبارزه با آن هنوز به عنوان یک نیروی قاهر و یک معضل اجتماعی، جوامع

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شاخص فقر انسانی با توجه به جنسیت برای فقر قابلیت در مقایسه‌ی با مردان بیشتر است. این نتیجه که با رویکرد فقر قابلیت آماری تطبیق دارد، نشان می‌دهد فقر زنان تنها محدود به ابعاد مالی نیست. نابرابری جنسیتی بر مبنای عدم تساوی بین زنان و مردان در دستیابی و دسترسی به امکانات بهداشتی و سلامتی، آموزشی و..... وجود دارد.

- زنگی‌آبادی و موسوی (۱۳۸۸) به بررسی موضوعی با عنوان "تحلیل فضایی نابرابری‌های جنسیتی و شاخص‌های مربوط به آن در کشورهای خاورمیانه" پرداخته است. در این پژوهش، ارزیابی شاخص‌های توسعه انسانی، فقر انسانی و اثرات آن‌ها بر نابرابری جنسیتی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت که ایران در بین کشورهای خاورمیانه در سطح توسعه‌ی انسانی متوسط قرار دارد.

- روستایی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی موضوعی تحت عنوان "الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۵" پرداخته‌اند که در این مقاله نیز برای شناخت توزیع فضایی فقر شهری در شهر کرمانشاه از اطلاعات بلوک‌های آماری سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ استفاده گردیده است. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵ بیشترین تعداد بلوک‌ها مربوط به بلوک‌های شهری متوسط است ولی در سال ۱۳۸۵ بیشترین تعداد بلوک‌ها را بلوک‌های فقیر به خود اختصاص داده است.

جنسیتی مطالعات چندانی صورت نگرفته است. بنابراین با توجه به اهمیت فقر و مخصوصاً فقر شهری سعی بر آن داریم که در این مقاله با توجه به بلوک‌های آماری موجود سال ۱۳۸۵ به تحلیل فقر شهری با رویکرد جنسیتی در فضاهای شهری تبریز پرداخته، و نحوه‌ی گسترش فقر شهری را برای هر دو گروه زنان و مردان مورد تحلیل قرار دهیم. با توجه به اهمیت موضوع به تعدادی از مطالعات که در زمینه‌ی فقر جنسیتی انجام گرفته شده است، اشاره‌ای می‌کنیم:

- ولتاین، ام، مقدم^۱ (۲۰۰۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان "زنانه شدن فقر و حقوق بشر" بیان کرده است که، دید رو به رشد فقر زنان در روند جمعیتی، الگوهای "فرهنگی"، و اقتصاد نئولیبرالی ریشه دارد. و اصلاح "زنانه شدن فقر" برای توصیف توسعه تحت سرپرستی زنان خانواده‌های فقیر یا کم درآمد در ایالات متحده (و آمریکا لاتین) عنوان شده است.

- تاوولی^۲ (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان "فقر جنسیتی و شهری: کار با دستمزد و حقوق و بدون دستمزد و حقوق در شهر" به فقر جنسیتی پرداخته است که نتایج این مقاله نشان می‌دهد که تعامل رو به رشد زنان برای اشتغال با دیدی مثبت نگریسته می‌شود و این تعامل برای اشتغال موجب بهبود استقلال زنان و شانس برای رهایی از فقر ایجاد می‌کند.

- خانی و مردانی (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان "توسعه یافتگی و شاخص‌های فقر انسانی و جنسیتی" به بررسی شاخص‌های فقر انسانی و جنسیتی می‌پردازد.

¹ - Valentine M. Moghadam

² - Cecilia Tacoli

به نظر می‌رسد الگوی پراکنش فقر برای هر دو گروه زنان و مردان از الگوی خوشه‌ای تبعیت می‌کند.

۱-۶- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف از نوع کاربردی است و از نظر ماهیت و روش تحقیق مورد استفاده از نوع روش‌های توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری شهر تبریز طی دوره ۱۳۸۵ است. با توجه به بانک اطلاعاتی بلوک‌های آماری سال ۸۵، شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی برای گروه زنان و مردان به طور جداگانه استخراج گردیده است که برای نشان دادن تفاوت بین گروه زنان و مردان از آزمون T همبسته در نرم‌افزار SPSS و برای نشان دادن وضعیت فقر برای این دو گروه از فن خودهمبستگی فضایی با استفاده از تحلیل لکه‌های داغ در نرم‌افزار Arc/GIS استفاده گردیده است. برای تحلیل الگوهای پراکنش فقر شهری نیز از آماره موران استفاده شده است. به دلیل فقدان بلوک‌های آماری سال ۱۳۹۰، در این پژوهش از بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است.

آزمون T همبسته: این روش زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که دو موضوع یا دو تغییر در مورد یک گروه مورد استفاده قرار گیرد. با استفاده از این آزمون می‌توان قضاوت کرد که آیا بین دو تغییر تفاوت معنی‌داری وجود دارد یا خیر (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۱۹).

تحلیل لکه‌های داغ^۳: این تحلیل آماره گیس-ارد جی^۴ را برای کلیه عوارض موجود در داده‌ها محاسبه می‌نماید. امتیاز Z محاسبه شده نشان می‌دهد که کجای

- شکوری و سعیدی (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان "فقر خانواده و زنان شهری (با تأکید بر کلان‌شهر تهران)، به موضوع فقر شهری پرداخته‌اند. در این مقاله بیان شده است که کلان‌شهرهایی مانند تهران، به دلایل متعدد چون مهاجرپذیری فزاینده، عدم تناسب امکانات و تسهیلات عمومی، اقتصادی و اجتماعی با رشد فزاینده جمعیتی، فقدان سیاست‌های کارآمد حمایتی، نبود یا ناکارآمدی نهادهای حمایتی، نابرابری فزاینده و محدود بودن فرصت‌های شغلی با مظاهر عریان نابرابری و فقر جنسیتی آشکار مواجه‌اند. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که ۲۴ درصد جمعیت شهر تهران زیرخط فقر هستند.

پژوهش حاضر سعی بر آن دارد که وضعیت فقر شهری را با رویکرد جنسیتی و بر اساس شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی مورد بررسی قرار دهد و وضعیت این شاخص‌ها را بر روی بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵ برای هر دو گروه زنان و مردان نشان دهد.

۱-۵- سؤال‌ها و فرضیه‌ها

این مقاله در پی پاسخگویی به دو سؤال زیر است: آیا تفاوت معنی‌داری در شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی بین دو گروه مردان و زنان وجود دارد؟ پراکنش فقر شهری بر اساس شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی برای هر دو گروه زنان و مردان از چه الگویی تبعیت می‌کند؟ که با توجه سوالات، فرضیات نگارندگان به شرح ذیل است:

به نظر می‌رسد تفاوت معناداری بر مبنای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی در دو گروه زنان و مردان وجود دارد.

^۳ - Hot Spot Analysis

^۴ - Getis- Ord Gi

اطلاعات مفیدی در مورد ارتباط درونی عوارض به دست می‌دهد، بلکه نتایج آن برای بسیاری از تحلیل‌های پیچیده‌تر آماری نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند (عسگری، ۱۳۹۰: ۶۰).

ابزار تحلیل خودهمبستگی فضایی موران به بررسی خودهمبستگی فضایی بر اساس مکان دو مقدار و خصیصه مورد نظر عوارض جغرافیایی می‌پردازد. این تحلیل الگوی توزیع عوارض در فضا را با ملاحظه همزمان موقعیت مکانی و خصیصه مورد ارزیابی قرار می‌دهد. نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهد که آیا عوارض به صورت تصادفی، پراکنده، و یا خوشه‌ای در فضا توزیع شده‌اند. این ابزار در حقیقت آماره و یا شاخص موران را محاسبه می‌کند و با استفاده از امتیاز استاندارد Z و P-Value به ارزیابی و معنادار بودن شاخص محاسبه شده می‌پردازد.

شاخص موران برای خودهمبستگی فضایی به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$I = \frac{n \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{i,j} z_i z_j}{S_0 \sum_{i=1}^n z_i^2}$$

۷-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

شاخص‌های بکار رفته در این تحقیق ۱۵ شاخص اجتماعی-اقتصادی برای هر دو گروه زنان و مردان است که ۶ شاخص اجتماعی و ۹ شاخص اقتصادی را برای هر دو گروه شامل می‌شود که در جدول شماره ۲ به این شاخص‌ها اشاره شده است.

داده‌ها مقادیر کم و زیاد خوشه‌بندی شده‌اند. این ابزار در حقیقت به هر عارضه در چهارچوب عوارضی که در همسایگی اش قرار دارند نگاه می‌کند. اگر عارضه‌ای مقادیر بالا داشته باشد جالب و مهم است، ولی به تنهایی ممکن است یک لکه داغ معنادار از نظر آماری نباشد. برای اینکه یک عارضه لکه داغ تلقی شود و از نظر آماری معنادار نیز باشد باید هم خودش و هم عوارضی که در همسایگی اش قرار دارند دارای مقادیر بالا باشند. جمع محلی^۵ یک عارضه و همسایگانش به طور نسبی با جمع کل عارضه‌ها مقایسه می‌شود. زمانی که جمع محلی به طور زیاد و غیر منتظره‌ای از جمع محلی مورد انتظار بیشتر باشد و اختلاف به اندازه‌ای باشد که نتوان آن را در نتیجه تصادف دانست، در نتیجه امتیاز Z به دست خواهد آمد.

آماره گیتس - ارد جی به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$G_i^* = \frac{\sum_{j=1}^n w_{i,j} x_j - \bar{X} \sum_{j=1}^n w_{i,j}}{S \sqrt{\frac{n \sum_{j=1}^n w_{i,j}^2 - \left(\sum_{j=1}^n w_{i,j} \right)^2}{n-1}}}$$

آماره موران^۶: از جمله ابزارهایی که در زمینه‌ی تحلیل الگوهای پراکنش و توزیع عوارض و پدیده‌ها در فضا و مکان بکار برده می‌شود. تحلیل خودهمبستگی فضایی که به آماره موران نیز معروف است، می‌باشد. ابزار آمار فضایی، خودهمبستگی فضایی یکی از کاربردی‌ترین و مهم‌ترین ابزارهای تحلیلی برای تحقیق در مورد داده‌های فضایی است. این تحلیل نه تنها به خودی خود

^۵ - Local Sum

^۶ - Morans I

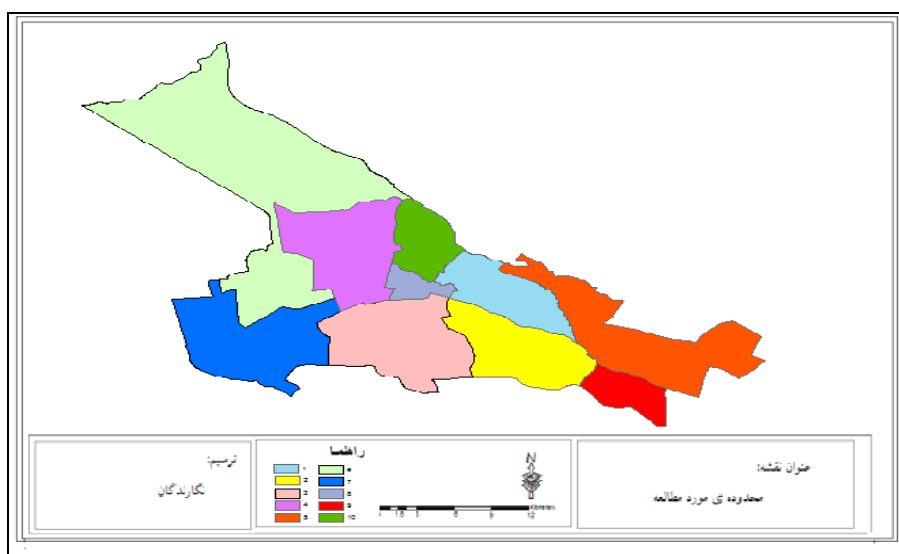
جدول ۱: شاخص‌ها و مؤلفه‌های تحقیق

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
شاخص‌های اجتماعی	میزان سواد، جوانی جمعیت، نرخ سالخوردگی، نرخ بی‌سوادی، نرخ بی‌سوادی در جمعیت لازم‌التعلیم، میزان اشتغال به تحصیل
شاخص‌های اقتصادی	بیکاری، نرخ سرباری، مشارکت اقتصادی، ضربت تکفل، میزان اشتغال، بار تکفل ناخالص، بار تکفل خالص، بار اقتصادی، میزان فعالیت عمومی

منبع: اقتباس از بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵

۸-۱- محدوده و قلمرو پژوهش

تبریز، مرکز استان آذربایجان شرقی یکی از شهرهای بزرگ ایران است. این شهر بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب کشور بوده و قطب اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته می‌شود (دانشنامه جهان اسلام، ۱۳۸۰: ۸۱). تبریز، در منطقه‌ای به وسعت ۱۵۰ کیلومتر مربع گسترده شده است. محدوده مورد مطالعه ما مناطق هشتگانه شهرداری تبریز در سال ۱۳۸۵ است.

شکل ۱: محدوده‌ی مورد مطالعه

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

۲-۱- مفهوم فقر و فقر شهری

بررسی ادبیات فقر حاکی از آن است که تاکنون تعریف‌های گوناگونی از فقر بسته به شرایط مکانی و زمانی مختلف، بیان و بر اساس آن معیارهای گوناگونی برای سنجش فقر ارائه شده است (زیبایی و شیروانیان،

۱۳۸۸). کلمه فقر، کلمه‌ای است با بار منفی که شامل کلماتی چون محرومیت و کمبود است (طارمی، ۱۳۸۷: ۱۶). در واقع واژه poverty یا pauvre به معنای فقر از ریشه لاتین pauper می‌آید که با paucus ریشه یونانی penes (فقیر) و penia (فقر) قرابت دارد. فقر را در یونانی با واژه Aporia (راه به جایی نداشتن، مشکلی که

فردی در رنج و مضیقه اند. فقر شهری تنها محدود به ویژگی‌های نام‌برده نبوده و اشاره به شرایط ناپایدار منجر به آسیب‌پذیری و ناتوانی در مقابل آسیب‌ها نیز دارد (Baharoglu and Kessides, 2002: 2). فقر شهری ضرورتاً به معنای ناتوانی انجام فعالیت‌های اقتصادی نیست (محمدی، ۱۳۸۶: ۱۳۸) ولی زندگی در شهرهای فقربزده به معنی اقتصادی است که تولید آن برای زنده ماندن است، فقر شهری انتقال شوک اقتصادی کلانی است که معمولاً از طریق بازار کار و از دست دادن کار رخ می‌دهد (Fay, 2005: 2).

۲-۲- توزیع فضایی فقر در مناطق شهری

شناخت الگوها و کشف روند‌های موجود در داده‌های فضایی از اهمیت زیادی در تحقیقات مختلف برخوردار است. در بسیاری از موارد پژوهشگران مایلند بدانند که داده‌های آن‌ها چگونه در فضا توزیع شده‌اند و آیا توزیع آنها در فضا از الگو و یا قاعده خاصی پیروی می‌کند یا خیر. تشخیص اینکه چنین الگوها و روندهایی وجود دارند و یا نه به آنها کمک می‌کند تا دلایل وجود الگوها مورد نظر را بررسی نمایند (عسگری، ۱۳۹۰: ۳۹). در مورد بررسی فضایی فقر شهری نیز این موضوع صادق است. در واقع آگاهی از نوع پراکنش فقر شهری بر اساس شاخص‌هایی که به نحوی بازگوکننده آن است، سیاست‌مداران و مدیران شهری را در اتخاذ سیاست‌هایی که موجب کاهش فقر شهری می‌شود را یاری می‌رساند. به بیان دیگر پراکنش فقر را میتوان بازنمود فضایی مکانی فقر در پهنه‌های شهری معرفی نمود (پاتر و ایوانز، ۱۳۸۴: ۱۶). فقر شهری موجب

فقر با آن دست به گریبان است) تعریف می‌کنند (هنری، ۱۳۷۴: ۸۰). فقر پدیده‌ای چند بعدی است که تعریف آن فراتر از محرومیت غذایی است (Job, 2002: 1). و همچنین ابعاد مختلف فقر در کنش متقابل با همدیگرند. به طوری که عوامل بازدارنده فقر با تقویت همدیگر، زنجیرهای فقر را محکم‌تر و رسوخ‌ناپذیرتر می‌سازند. تعریفی که از فقر می‌شود نقش مهمی در اتخاذ سیاست‌های مبارزه با فقر دارد. به همین نحو عواملی که برای فقر شناسایی می‌شوند در اتخاذ سیاست‌های مبارزه با فقر مؤثرند. فقر را به انواع گوناگونی تقسیم کرده‌اند، که مهم‌ترین آن‌ها فقر مطلق و فقر نسبی است. در ادبیات فقر آنچه با عنوان فقر مطلق از آن یاد می‌شود به کمترین سطح زندگی اشاره دارد که در آن افراد یا خانوار از دسترسی به حداقل نیازهای اساسی زندگی عاجز می‌مانند. در مقابل در نوع دوم فقر، با عنوان فقر نسبی، درآمد فرد یا خانوار در حدی فقر نسبی است که در مقایسه با درآمد افراد یا خانوارهای دیگر فقیر محسوب می‌شود در واقع پایین بودن درآمد فرد از متوسط درآمد جامعه است (زاهدی مازندرانی، ۱۳۸۴ و Schiller, 2001). در حال حاضر رشد سریع جمعیت‌های شهری به طور گسترده‌ای منجر به بدتر شدن فقر مطلق و نسبی در مناطق شهری گردیده است (Masika, 2001: 3). فقر شهری پدیده‌ای چند بعدی است و شهرنشینان به خاطر بسیاری از محرومیت‌ها؛ از جمله عدم دسترسی به فرصت‌های اشتغال، مسکن و زیرساخت‌های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت

اقتصادی جامعه، حل مسائل این گروه در الویت قرار بگیرد (شکوئی، ۱۳۸۳: ۷۸).

۲-۳- مفهوم فقر از دیدگاه جنسیتی

در ادبیات زنان، فقر پدیده‌ای جنسیتی تلقی شده است؛ بدین مفهوم که مردان و زنان فقر را به‌طور متفاوت تجربه می‌کنند. فقر به وضعیت نداشتن یا کاستی از رفاه اطلاق می‌شود و برای تحلیل فقر بین زنان به تحلیل راه‌هایی نیاز است که زنان بیش از مردان فقیر می‌شوند و قاعدتاً برای ارائه‌ی راه‌حل‌ها نیز ضروری است که به این جنبه‌ها توجه شود (شکوئی و سعیدی، ۱۳۹۲: ۵). نظریه‌ی زنانه شدن فقر تلاش می‌کند تناقض‌های موجود را با رجوع به برخی شواهد نشان دهد؛ برای مثال، در حالی که در اغلب کشورهای در حال توسعه تا دهه‌ی ۱۹۷۰، درصد قابل توجهی از زنان در کار دستمزدی مشغول شدند درصد زنانی که زیرخط فقر زندگی می‌کنند در حال افزایش است؛ در عین حال در این مدت، درصد مردان فقیر روند کاهشی داشته است (باستوس، ۲۰۰۹: ۷۵۶). برخی به عام بودن فقر بین زنان اشاره می‌کنند که آن پدیده‌ی جدیدی نیست؛ چرا که ما با رشد فزاینده‌ی زنان و تحولات در ساختار خانواده شاهد پدیده‌هایی چون افزایش در نرخ طلاق، خانواده‌های تک والدین و زنان سالخورده مجرد (به دلیل افزایش نرخ امید به زندگی و شکاف بین زن و مرد در این خصوص) هستیم این تغییرات سبب آسیب‌پذیری زیاد در مقابل فقر می‌شود؛ بنابراین تناقضی در جامعه‌ی مدرن قابل مشاهده است که از یکسو آزادی عمل و استقلال مادی و غیرمادی زنان افزایش می‌یابد، ولی آن‌ها هنوز در معرض فقر قرار

جداگزینی اجتماعی - اقتصادی در فضاهای شهری می‌شود. مفهوم جداگزینی اجتماعی - اقتصادی به تفکیک فزاینده‌ی میان دارا و ندار، گروه‌های مذهبی، قومی، درآمدی و کاهش اندازه‌ی طبقه‌ی متوسط اشاره دارد. برخی معتقدند برای بر خورداری از محله‌های پایدار ضروری است زمین توسط طبقات اجتماعی و نژادی همسان اشغال شود. از سوی دیگر، جداگزینی سکونتی با ایجاد محدودیت برای فعالیت و ایجاد موانع در بازار مسکن، چرخه‌های معیوب ساختاری و عدم سرمایه‌گذاری را سبب می‌شود (مشکینی و رحیمی، ۱۳۹۰: ۸۶). یکی از دیدگاه‌هایی که به جداگزینی اجتماعی - اقتصادی فضاهای شهری بر اثر فقر شهری اشاره دارد دیدگاه اکولوژی شهری در مورد فقر است. در این دیدگاه نواحی فقیر شهری نظیر گتوها، به پستی ژن ساکنان آن نواحی نسبت داده می‌شود. نظریه پردازان این گروه معتقدند که حتی اگر گروه‌های مهاجر قومی و نژادی دیگری نیز در این محله‌ها ساکن شوند، باز هم این نواحی فقیر باقی خواهند ماند. بنابراین مشکل این محله‌های فقیر نشین به نواحی خاص آنها بر می‌گردد نه به افرادی که در این نواحی ساکن اند (افروغ، ۱۳۷۷: ۹۶). این مکتب داروین‌ساز اجتماعی را در مورد شهرها با سکوت به کار گرفته و شکل‌گیری خاص شهرها را در آزادی امپریالیسم به یک نظام طبیعی عمومی نسبت داده است (شکوئی، ۱۳۷۳: ۱۳۱). جهت درمان مسائل این قبیل زاغه‌نشینان، لازم است که اساس و منشاء همه ناراحتی‌های اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی آنها از ریشه خشکانده شود و به موازات توسعه

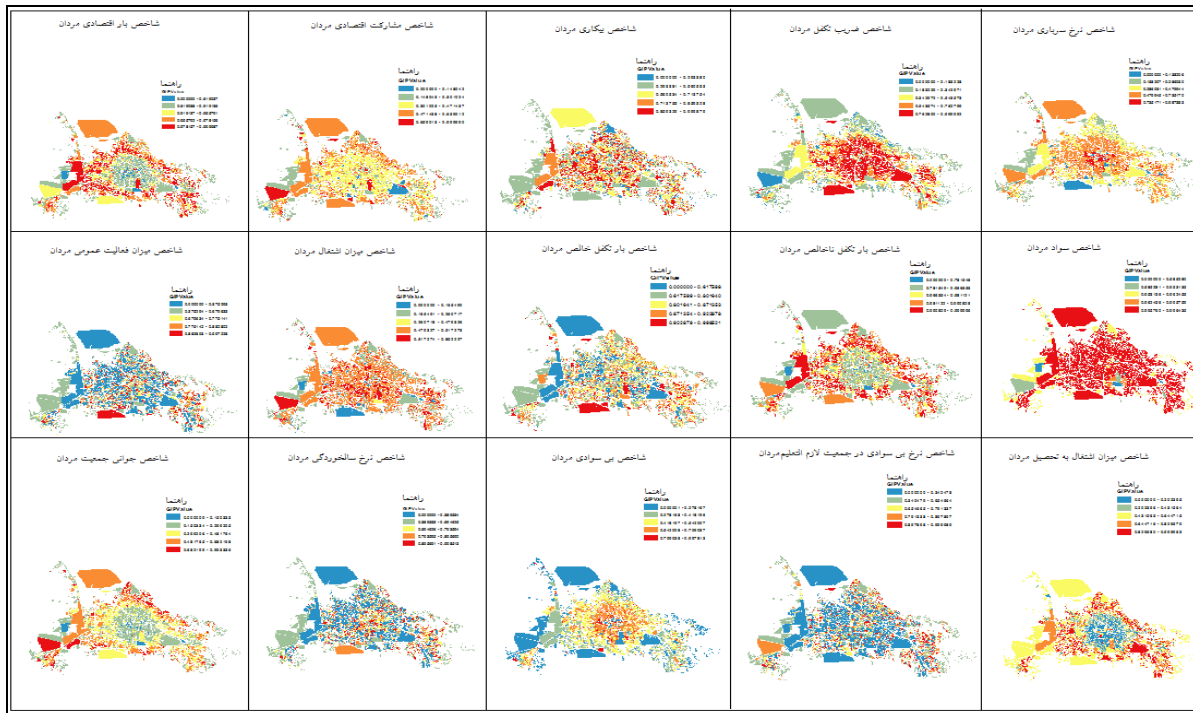
۳- تحلیل یافته‌ها

در پژوهش حاضر، ابتدا ۶ شاخص اجتماعی و ۹ شاخص اقتصادی، برای هر دو گروه زنان و مردان از روی بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵ محاسبه شده است. مرحله اول پژوهش به بررسی وضعیت شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی در فضاهای شهری تبریز در سال ۱۳۸۵ می‌پردازیم. برای نشان دادن وضعیت فقر برای گروه زنان و مردان ابتدا تحلیل لکه‌های داغ را برای هر دو گروه زنان و مردان انجام می‌دهیم. در پژوهش حاضر، بعد از محاسبه کردن شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی برای دو گروه زنان و مردان از روی بلوک‌های آماری، تحلیل لکه‌های داغ را برای هر دو شاخص به طور جداگانه انجام داده‌ایم. این تحلیل آماره گتیس- ارد جی را برای کلیه عوارض موجود در داده‌ها محاسبه می‌نماید. همچنین با توجه به امتیاز Z محاسبه شده می‌توان نشان داد که در کجا داده‌ها با مقادیر زیاد یا کم خوشه بندی شده‌اند. در واقع هرچه امتیاز Z بزرگ‌تر باشد، مقادیر بالا به میزان زیادی خوشه بندی شده و لکه داغ را تشکیل می‌دهد. در مورد Z منفی و معنادار از نظر آماری، هرچه امتیاز Z کوچک‌تر باشد به معنی خوشه بندی شدیدتر مقادیر پایین خواهد بود که در واقع نشانگر لکه‌های سرد هستند. در واقع نقشه‌هایی که برای نشان دادن وضعیت فقر زنان و مردان مورد استفاده قرار می‌گیرند از ترکیب لکه‌های داغ به وجود می‌آیند و اساس طبقه‌بندی این شاخص‌ها در ۵ طبقه خیلی فقیر، فقیر، متوسط، مرفه و خیلی مرفه بر اساس شاخص توسعه یافتگی موریس بوده است. شکل‌های

می‌گیرند و این مسئله روز به روز آشکارتر می‌شود. فقر زنانه یکی از مهم‌ترین معضلات عصر حاضر است که میلیون‌ها نفر انسان را به خود گرفتار کرده است و در این میان زنان قربانیان تلخ فقر در جهان به شمار می‌روند. هرچند به علت کمبود اطلاعات درباره‌ی گروه‌های مختلف زنان فقیر تحلیل این پدیده در ایران به خوبی امکان پذیر نیست اما همین اطلاعات محدود نیز نشان دهنده این واقعیت تکان دهنده و تأسف انگیز است که زنان به مراتب بیشتر از مردان از مسئله فقر آسیب می‌بینند. اصطلاح فقر زنانه برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ توسط «دایانا پیرس» مورد استفاده قرار گرفت. این اصطلاح به معنای افزایش زنان در ترکیب جمعیت فقیر می‌باشد، «پیرس» در سال ۱۹۷۶ دوسوم جمعیت فقیر بالای ۱۶ سال را زنان اعلام کرد و روند رو به رشد آن را در جامعه پیش بینی نمود. درصد زنان در میان فقرا طی دو دهه گذشته پیوسته افزایش یافته است (تونی فیتز، ۱۳۸۱: ۲۸۴). در حالت کلی می‌توان ادعان داشت که فقر زنان در ادبیات ممکن است بر اساس اقدامات متعارف از درآمد و مصرف خانوار یا در اقدامات کمی و کیفی "حقوق" و "توانایی" تعریف و اندازه گیری شود. در حالت دیگر نیز فقر زنان را می‌توان با شاخص‌های اجتماعی مانند سواد، امید به زندگی، نرخ ثبت نام مدارس ابتدایی و متوسطه، جوانی جمعیت، نرخ سالخوردگی و شاخص‌های اقتصادی مانند بیکاری، نرخ سرباری، مشارکت اقتصادی، ضریب تکفل، میزان اشتغال، بار اقتصادی، میزان فعالیت عمومی اندازه گرفت.

نقشه‌های لکه‌های داغ وضعیت فقر شهری زنان و مردان را بر اساس شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی نشان می‌دهد.

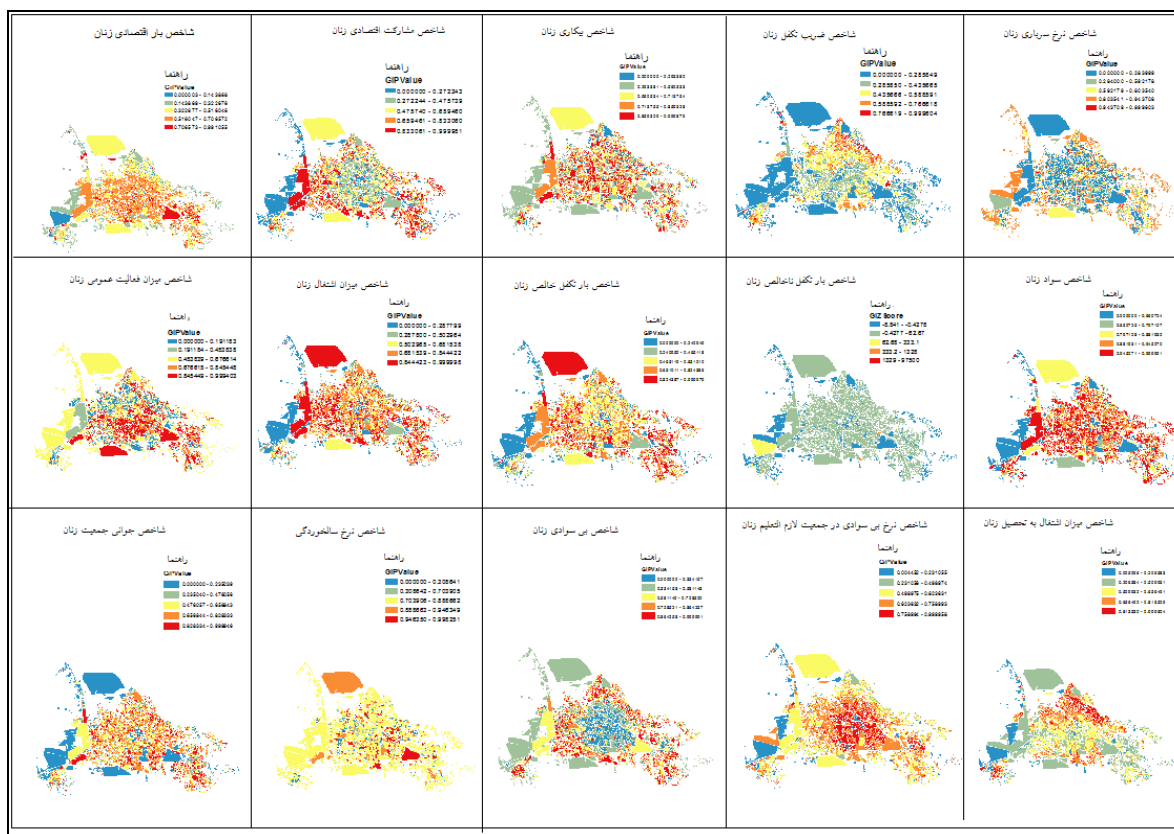
شماره (۲) و (۳) به ترتیب تحلیل لکه‌های داغ را برای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی گروه مردان و زنان نشان می‌دهد. این تحلیل برای ۱۵ شاخص مورد بررسی در هر دو گروه زنان و مردان انجام گرفته است.

شکل ۲: تحلیل لکه‌های داغ برای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی گروه مردان سال ۱۳۸۵ منبع: یافته‌های تحقیق

آورده است. هرچقدر که از مقدار Z کاسته می‌شود و Z مقدار منفی و کوچک‌تر را به خود می‌گیرد به طرف لکه‌های سرد نزدیک می‌شویم که در نقشه‌های بالا لکه‌های آبی پررنگ نشان دهنده لکه‌های سرد هستند.

لکه‌های قرمزی که بر روی نقشه‌های بالا وجود دارد نشانگر مقادیر بزرگ‌تر Z هستند که لکه‌های داغ را به وجود آورده‌اند در واقع این لکه‌ها نشان دهنده این است که مقادیر زیادی از شاخص مورد بررسی در هر نقشه به مقدار زیاد خوشه بندی شده و لکه داغ را به وجود

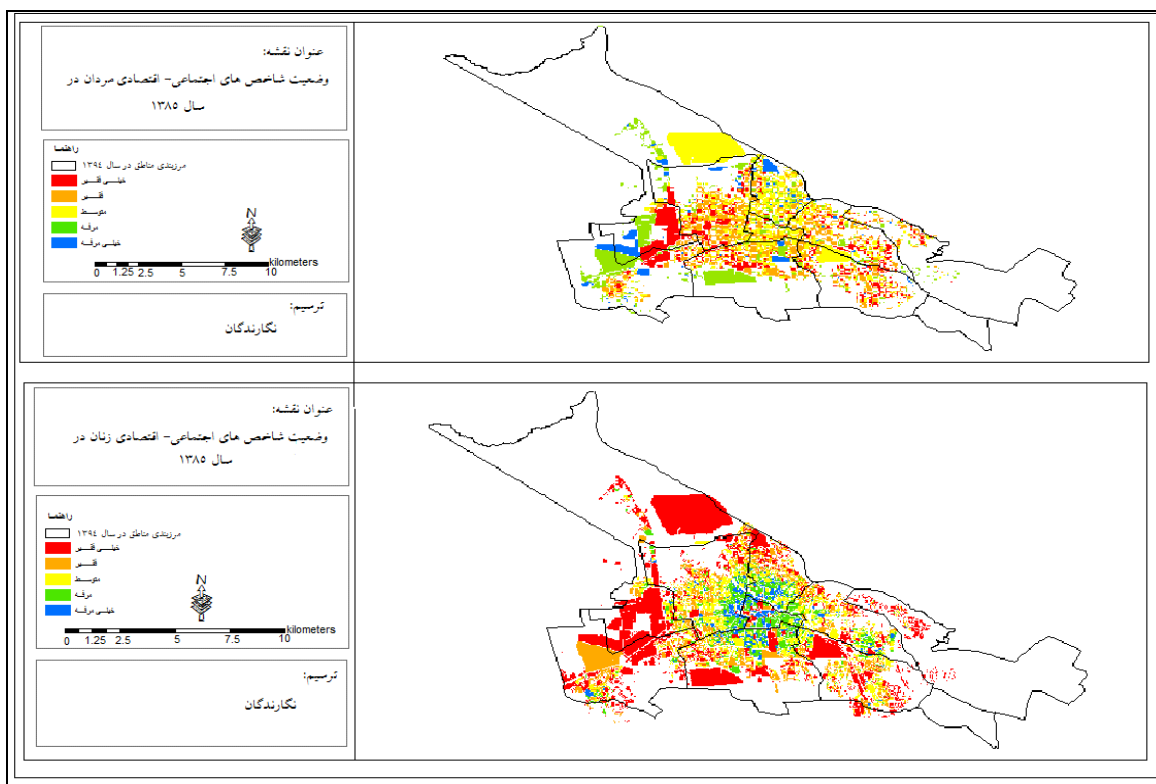

شکل شماره (۳). تحلیل لکه‌های داغ برای شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی گروه زنان سال ۱۳۸۵

منبع: یافته‌های تحقیق

نقشه با توجه به شاخص موريس در ۵ سطح طبقه بندی شده است. در شکل زیر نقشه وضعیت شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی برای گروه زنان و مردان در بلوک‌های شهری تبریز در سال ۱۳۸۵ نشان داده شده است.

بعد از مشخص شدن لکه‌های داغ و سرد برای هر شاخص به تلفیق این نقشه‌ها پرداخته‌ایم تا نقشه‌ی واحدی تحت عنوان وضعیت شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی در سال ۱۳۸۵ را برای دو گروه زنان و مردان به وجود آوریم. همان‌طوری که قبل اشاره کردیم این

شکل ۴: وضعیت شاخص های اجتماعی- اقتصادی گروه مردان و زنان در بلوک های شهری سال ۱۳۸۵، منبع: یافته های تحقیق

تعداد بلوک های خیلی فقیر و فقیر بر مبنای شاخص های اجتماعی- اقتصادی برای گروه زنان به ترتیب برابر ۴۸۴۵ و ۱۹۵۹ بلوک است که بیشترین تعداد بلوک های شهری برای گروه زنان در طبقه خیلی فقیر قرار دارند. همچنین طبق شکل شماره (۴)، برای گروه زنان، شاخص های اجتماعی- اقتصادی فقیر و خیلی فقیر بیشتر در مناطق یک، سه و پنج شهرداری تبریز قرار گرفته است که بخش هایی از این مناطق را سکونت گاه های غیر رسمی تشکیل می دهد. بلوک های دارای شاخص های اجتماعی- اقتصادی متوسط برای گروه مردان ۲۶۸۰ بلوک از بلوک های شهری تبریز را به خود اختصاص داده است. همان طوری که در شکل شماره (۴) قابل مشاهده است این

شکل (۴)، وضعیت شاخص های اجتماعی- اقتصادی در بلوک های شهری تبریز در سال ۱۳۸۵ را برای دو گروه زنان و مردان نشان می دهد. رنگ قرمز بیانگر بلوک های خیلی فقیر و رنگ نارنجی بیانگر بلوک های فقیر است که تعداد این بلوک ها در سال ۸۵ برای گروه مردان به ترتیب برابر ۲۰۶۲ و ۳۵۰۶ بلوک است. بلوک های فقیر بر اساس شاخص های اجتماعی- اقتصادی بیشترین تعداد بلوک ها را برای گروه مردان شامل می شود. بر اساس شکل شماره (۴) که منطقه بندی و بلوک های شهری کلانشهر تبریز را نشان می دهد تعداد بیشتری از بلوک های خیلی فقیر و فقیر گروه مردان در منطقه سه و قسمت هایی از منطقه شش قرار دارند. همان طوری که در جدول شماره (۳) مشخص است

جدول ۳: مقایسه تطبیقی بلوک‌های شهری تبریز از منظر تحلیل سازمان فضایی فقر برای گروه مردان و زنان در

سال ۱۳۸۵

گروه زنان		گروه مردان		گروه‌ها طبقات جامعه
تعداد بلوک‌ها	درصد بلوک‌ها	تعداد بلوک‌ها	درصد بلوک‌ها	
۴۷٪	۴۸۴۵	۲۰٪	۲۰۶۲	خیلی فقیر
۱۹٪	۱۹۵۹	۳۴٪	۳۵۰۶	فقیر
۱۷٪	۱۷۵۳	۲۶٪	۲۶۸۰	متوسط
۱۲٪	۱۲۳۷	۱۹٪	۱۹۵۹	مرفه
۵٪	۵۱۵	۱٪	۱۰۲	خیلی مرفه

منبع: یافته‌های تحقیق

برای تعیین نحوه‌ی گسترش فقر برای دو گروه زنان و مردان از آماره موران استفاده می‌کنیم برای این کار از میانگین شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی استفاده کرده‌ایم. جدول (۴) جدول توصیفی شاخص موران برای دو گروه زنان و مردان را نشان می‌دهد.

بلوک‌ها بیشتر در بلوک‌های مرکزی قرار گرفته‌اند تعداد بلوک‌های متوسط برای گروه زنان ۱۷۵۳ بلوک است که این بلوک‌ها نیز همانند بلوک‌های مربوط به گروه مردان بیشتر در بلوک‌های مرکزی شهر تجمع یافته‌اند. تعداد بلوک‌های مرفه برای گروه مردان ۱۹۵۹ بلوک است که به صورت پراکنده در بلوک‌های شهری پخش شده‌اند. تعداد این بلوک‌ها برای گروه زنان برابر با ۱۲۳۷ بلوک است. کمترین تعداد از بلوک‌های شهری برای هر دو گروه زنان و مردان به بلوک‌های دارای شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی خیلی مرفه است که برای گروه مردان تنها ۱۰۲ بلوک از بلوک‌های شهری را در اختیار دارند و تعداد این بلوک‌ها برای گروه زنان برابر با ۵۱۵ بلوک در سال ۸۵ است. جدول زیر خلاصه‌ای از تعداد و درصد بلوک‌های شهری را برای دو گروه زنان و مردان نشان می‌دهد.

جدول ۴: جدول توصیفی تحلیل خودهمبستگی فضایی با توجه به شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی برای دو گروه زنان و

مردان شهر تبریز در سال ۱۳۸۵

Global Moran's I summary		
	گروه زنان	گروه مردان
Moran's index	0.317598	0.082076
Expected Index	-0.000102	-0.000102
Variance	0.000449	0.000259
z-score	15.000557	5.108197
p-value	0.000000	0.000000

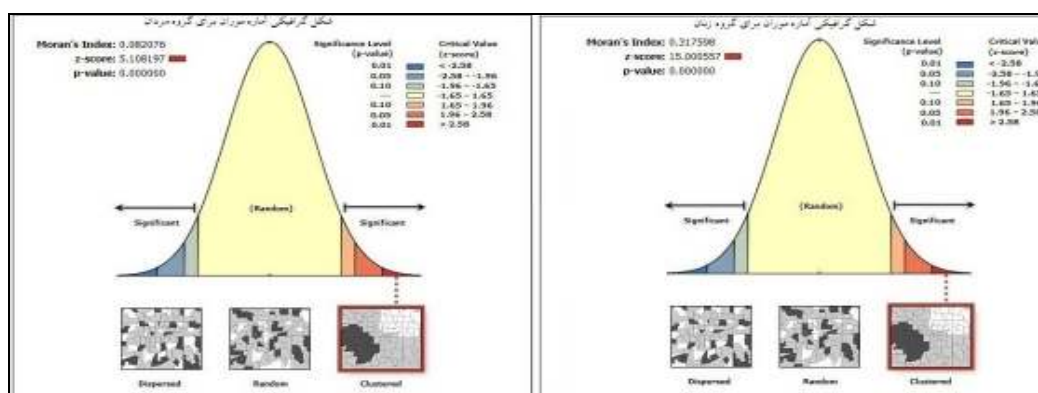
منبع: یافته‌های تحقیق

موران برای شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی مردان و زنان در سال ۱۳۸۵ که بر اساس میانگین این شاخص‌ها محاسبه شده به ترتیب برابر است با ۰.۰۸۲۰۷۶ و

بعد از نشان دادن وضعیت شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی برای هر دو گروه زنان و مردان، شاخص موران را برای این شاخص‌ها محاسبه می‌کنیم. شاخص

امتیاز Z برابر با ۵.۱۰۸۱۹۷ برای گروه مردان و ۱۵.۰۰۵۵۷ برای گروه زنان را نشان می‌دهد. قابل توجه است با توجه به امتیاز z، شاخص‌های گروه زنان از همبستگی فضایی بیشتری نسبت به گروه مردان برخوردار هستند. در شکل گرافیکی شاخص موران برای شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی مورد بررسی هر دو گروه زنان و مردان نشان داده شده است.

۰.۳۱۷۵۹۸ است از آنجا که مقدار شاخص موران برای هر دو گروه مثبت و نزدیک به یک است همچنین با توجه به مقدار p-value که بسیار کوچک است می‌توانیم نتیجه بگیریم که شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی ما برای هر دو گروه زنان و مردان دارای خودهمبستگی فضایی هستند و این شاخص‌ها در بلوک‌های آماری به شکل خوشه‌ای توزیع شده‌اند. این شاخص همچنین برای شاخص‌های فوق در ۱۳۸۵

شکل ۵: شکل گرافیکی تحلیل خودهمبستگی فضایی برای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی برای دو گروه زنان و مردان شهر تبریز در سال ۱۳۸۵، منبع: یافته‌های تحقیق

آمار توصیفی را برای متغیرهای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی گروه زنان و مردان نشان می‌دهد. با توجه به جدول زیر مشهود است که گروه مردان در شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی دارای ارزش میانگین بیشتری نسبت به گروه زنان هستند.

از آنجایی که اختلاف چشمگیری در تعداد بلوک‌های خیلی فقیر و متوسط در گروه مردان و زنان وجود دارد، و گروه زنان نسبت به گروه مردان از شرایط نابرابرتری برخوردارند بنابراین در مرحله دوم پژوهش به بررسی سطح معنی‌داری این دو گروه می‌پردازیم. در این مرحله برای مقایسه سطح معنی‌داری بین دو گروه زنان و مردان آزمون T همبسته را در نرم‌افزار SPSS بر اساس میانگین شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی برای هر دو گروه زنان و مردان انجام داده‌ایم. جدول شماره (۵)

جدول ۵: آمار توصیفی شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی
گروه مردان و زنان

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
شاخص اقتصادی مردان	۱۰۳۰۹	۳.۷۴۱	۵.۶۳۶
شاخص اقتصادی زنان	۱۰۳۰۹	۳.۷۲۰	۵.۴۱۹
شاخص اجتماعی مردان	۱۰۳۰۹	۶.۹۷۷	۳۵.۳۰۵
شاخص اجتماعی زنان	۱۰۳۰۹	۴.۴۴۲	۶.۸۲۵

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طوری که در جدول شماره (۵) قابل مشاهده است، تعداد بلوک‌های شهری در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۰۳۰۹ بلوک شهری است که میانگین شاخص‌های اقتصادی برای گروه مردان و زنان به ترتیب برابر با عدد ۳.۷۴۱ و ۳.۷۲۰ است همچنین انحراف استاندارد این شاخص برای گروه زنان برابر با عدد ۵.۴۱۹ و برای گروه مردان برابر ۵.۶۳۶ است. در نهایت مقدار میانگین این آزمون برای شاخص اجتماعی گروه مردان و زنان به ترتیب برابر با، ۶.۹۷۷ و ۴.۴۴۲ است. و همچنین انحراف استاندارد شاخص اجتماعی برای گروه مردان برابر با ۳۵.۳۰۵ و برای گروه زنان برابر با ۶.۸۲۵ است.

جدول ۶: نتایج به دست آمده از آزمون T همبسته بر اساس شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی برای گروه مردان و زنان

متغیرها	اختلاف بین میانگین‌ها	انحراف معیار	خطای معیار میانگین‌ها	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	فاصله اطمینان ۹۵٪	
							حد بالا	حد پایین
شاخص اقتصادی مردان- زنان	۰.۲۱۰۳۴۴	۱.۲۶۰۱۶۶۹	۰.۱۲۴۱۱۴	۱.۶۹۵	۱۰۳۰۸	۰.۰۹۰	۰.۴۵۳۶۳۱	۰.۰۰۳۲۹۴۳
شاخص اجتماعی مردان- زنان	۶.۵۳۳۱۷۳	۳۴.۴۷۹۰۸۶۳	۰.۳۳۹۵۸۴۲	۱۹۲.۳۸۷	۱۰۳۰۸	۰.۰۰۰	۶۴.۶۶۶۰۸۱۹	۶۵.۹۹۷۳۸۳۹

منبع یافته‌های تحقیق

گروه زنان و مردان از لحاظ شاخص اجتماعی تفاوت معنی داری وجود دارد.

۴- نتیجه‌گیری

تاکنون باید متوجه شده باشیم که با وجود برنامه‌های فقرزدایی در ایران و با وجود تلاش‌هایی که در برنامه‌های توسعه کشور در طی سال‌های بعد از انقلاب اسلامی انجام شده، ادبیات غیررسمی و حتی رسمی فقر

جدول (۶)، سطح معناداری را برای متغیرهای همبسته با احتمال ۹۵٪ نشان می‌دهد برای متغیر همبسته شاخص اقتصادی، چون سطح معنی داری از ۰.۰۵ بیشتر است بنابراین تفاوت معنی داری در گروه زنان و مردان از لحاظ شاخص اقتصادی وجود ندارد ولی از آنجایی که سطح معنی دار برای شاخص اجتماعی کمتر از ۰.۰۵ است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بین دو

توسعه‌ای نقشی که در ارتقای بهره‌وری و رشد اقتصادی جوامع دارد صورت گرفته و زنان به عنوان عاملان توسعه قلمداد شده‌اند. از اینرو، آنان در خط مقدم مبارزه با فقر ملاحظه شده که به دلایل گوناگون تاریخی و فرهنگی چندان قدرت مشارکتی را در فرآیندهای تصمیم‌گیری خانواده و جامعه نیافته‌اند. برای از بین بردن مسئله فقر جنسیتی ابتدا باید به شناسایی عوامل فقر جنسیتی پرداخت تا برای کاهش آن اقدامات لازم انجام پذیرد. به طور کلی تحلیل فضایی فقر جنسیتی می‌تواند به شناسایی مناطقی که از شرایط نامناسب برخوردار هستند کمک کند و با مکان‌یابی این مناطق و اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های آگاهانه نابرابری جنسیتی را در فضاهاى شهری کاهش دهد.

تحلیل فضایی فقر شهری قبلا در مقاله ای با عنوان " الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵ " توسط روستایی و همکاران مورد بررسی قرار گرفته است. در این مقاله نیز برای شناخت توزیع فضایی فقر شهری در شهر کرمانشاه از اطلاعات بلوک‌های آماری سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ استفاده گردیده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵ بیشترین تعداد بلوک‌ها مربوط به بلوک‌های شهری متوسط است ولی در سال ۱۳۸۵ بیشترین تعداد بلوک‌ها را بلوک‌های فقیر به خود اختصاص داده است. فقر جنسیتی نیز همانطوری که در پیشینه به آن اشاره شد در برخی موارد با بررسی

حاکی از آن است که در خوش بینانه‌ترین حالت اگر فقر افزایش پیدا نکرده باشد، کاهش چندانى نیز نداشته است. بدون تردید، فقر و نابرابری‌های اجتماعی- اقتصادی از زمره مهم‌ترین معضلات جامعه بشری است که از جایگاه ویژه‌ای در بین سایر مسائل اجتماعی برخوردار است. فقر از بنیادی‌ترین مشکلات زندگی انسان است که با وجود پیشرفت و توسعه‌ی گسترده در زندگی بشری، هم‌چنان پا برجاست. مسئله فقر به طور کلی، و فقر زنان به طور خاص از جمله مسائل مهم اجتماعی است که همواره نظر اندیشمندان اجتماعی را به خود جلب کرده است. نگرانی در مورد فقر زنان در سال‌های اخیر یکی از موضوعات اساسی و حساسیت برانگیز بوده است و در بیانیه اجلاس توسعه هزاره بر ریشه کنی فقر زنان از طریق برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان تأکید شده است. زنان حدود نیمی از جمعیت کشور و بخش مهمی از جمعیت فعال اقتصادی هستند که می‌توانند سهم به‌سزایی در توسعه اقتصادی، اجتماعی ایفا کنند. رویکرد جنسیتی در حوزه توسعه اعم از اقتصادی و اجتماعی، یکی از زمینه‌های مهم توسعه پایدار و عامل مشارکت همه اقشار جامعه در فرایند توسعه است. در حالت کلی هرچند فقر تمام افراد را گرفتار خود می‌سازند، ولی زنان بیش از مردان شهری در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار دارند. همچنین، تأکید بر فقرزدایی زنان، نه تنها به دلایل انسان دوستانه و عدالت جنسیتی بلکه به دلیل اهداف

می‌شوند. تعداد بلوک‌های این طبقه برای گروه زنان شامل ۱۹۵۹ بلوک شهری است. بلوک‌های دارای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی متوسط برای گروه مردان ۲۶۸۰ بلوک و برای گروه زنان ۱۷۵۳ بلوک از بلوک‌های شهری تبریز را به خود اختصاص داده است. در هر دو گروه این بلوک‌ها بیشتر در بلوک‌های مرکزی دیده می‌شوند. تعداد بلوک‌های مرفه برای گروه مردان ۱۹۵۹ بلوک است که به صورت پراکنده در بلوک‌های شهری پخش شده‌اند تعداد این بلوک‌ها برای گروه زنان برابر با ۱۲۳۷ بلوک است. کمترین تعداد از بلوک‌های شهری برای هر دو گروه زنان و مردان به بلوک‌های دارای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی خیلی مرفه است که برای گروه مردان تنها ۱۰۲ بلوک (۱٪) از بلوک‌های شهری را در اختیار دارند و تعداد این بلوک‌ها برای گروه زنان برابر با ۵۱۵ بلوک (۵٪) بلوک شهری در سال ۸۵ است. همچنین بر اساس یافته‌های تحقیق شاخص موران برای شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی مردان و زنان در سال ۱۳۸۵ که بر اساس میانگین این شاخص‌ها محاسبه شده به ترتیب برابر است با ۰.۰۸۲۰۷۶ و ۰.۳۱۷۵۹۸ است از آنجا که مقدار شاخص موران برای هر دو گروه مثبت و نزدیک به یک است همچنین با توجه به مقدار p -value که بسیار کوچک است می‌توانیم نتیجه بگیریم که شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی ما برای هر دو گروه زنان و مردان

شاخص‌هایی مورد تحلیل قرار گرفته که بیشتر در سطح بین‌المللی است. در این پژوهش سعی بر آن داشتیم که شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی استخراج شده از بلوک‌های آماری را در فضاها شهری برای دو گروه زنان و مردان نشان دهیم. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سطح معناداری برای متغیر همبسته شاخص اقتصادی گروه زنان و مردان برابر با ۰.۰۹ است، و از آنجایی که این عدد از ۰.۰۵ بیشتر است بنابراین تفاوت معنی‌داری در گروه زنان و مردان از لحاظ شاخص اقتصادی وجود ندارد ولی از آنجایی که سطح معنی‌داری برای شاخص اجتماعی کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بین دو گروه زنان و مردان از لحاظ شاخص اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج مستخرج شده از بلوک‌های آماری نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵ بلوک‌هایی که دارای شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی خیلی فقیر هستند برای گروه مردان و زنان به ترتیب ۲۰۶۲ بلوک و ۴۸۴۵ بلوک از بلوک‌های شهری را شامل می‌شوند که بیشتر این بلوک‌ها در حاشیه‌ها تمرکز داشتند. تعداد بلوک‌های خیلی فقیر گروه زنان بیش از دو برابر تعداد بلوک‌های خیلی فقیر گروه مردان است و با ۴۷٪ بیشترین تعداد بلوک‌های شهری را در گروه زنان در اختیار دارد. بلوک‌های فقیر برای گروه مردان بیشترین تعداد را در بلوک‌های شهری ۱۳۸۵ دارند که تعداد ۳۵۰۶ بلوک ۳۴٪ از بلوک‌های شهری را شامل

دارای خودهمبستگی فضایی هستند و این شاخص‌ها در بلوک‌های آماری به شکل خوشه‌ای توزیع شده‌اند.

۵- پیشنهادها

مهم‌ترین پیشنهادها برای کاهش مشکل فقر جنسیتی بنا بر شرایط کنونی در شهر تبریز به شرح زیر توصیه می‌گردد:

- در اختیار قرار دادن کمک‌های نقدی و غیر نقدی به نیازمندان، تسکین موقتی فقر است و برای توقف آن باید منابع درآمدزا را از طریق اشتغال آنان فراهم آورد. در جامعه ما این عرصه برای بانوان تنگ‌تر است بنابراین، لازم است سیاست‌هایی مبنی بر اشتغال‌زایی مناسب برای زنان شهری بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

- اشتغال مهم‌ترین اهرم کمکی و نظم‌دهنده مورد نیاز حال حاضر اقتصاد ایران و بویژه اقتصاد طبقات فقیر (مناطق اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشین شهر تبریز) است.

- در خصوص مسأله فقر، روندهای طی شده را دریابیم و راه‌های ممکن و پیش‌رو را مشخص گردانیم. تا از اتلاف وقت و هزینه و از تکرار یافته‌ها در این باره جلوگیری به عمل آید؛

- مهاجرت‌هایی که به محلات اسکان غیررسمی تبریز صورت می‌گیرد، اقدام هوشمندانه‌ای است که توسط مهاجران برای ارتقاء سطح زندگی‌شان انجام می‌پذیرد. بنابراین، باید مشکلاتی را که باعث مهاجرت می‌شود،

ریشه‌یابی کرد و در پی از بین بردن این مشکلات بر آمد؛

- انتقال جمعیت از روستاها و شهرستانهای اطراف به مناطق اسکان غیررسمی شهر تبریز که به طور مداوم در حال افزایش است، در این خصوص باید اقدامات خردمندانه‌ای صورت گیرد؛

- سیاست‌های اجتماعی کمک به فقرا باید به نحوی بااحتیاط عمل کنند که نه تنها مانع از انفعال طبقه فقیر شوند، بلکه با درگیر کردن آنان با یک زندگی پویا، به تدریج زمینه تحرک و فعالیت آنان را نیز فراهم آوردند. همچنین به دلیل اهمیت جنسیت در تنظیم مناسبات اولیه اعضای جامعه، باید در مطالعات و استراتژی‌های فقر رویکرد جنسیتی محور قرار گیرد.

- تشکیل انجمن‌های محلی و تدبیر نمودن سازوکارهایی برای رفع مشکلات شهروندان به خصوص زنان.

- سیاست‌های اجتماعی به نفع فقرا باید بر محوریت توانمندسازی و توجه به قابلیت‌های آنان بچرخد تا در صورت توقف حمایت‌های دولت، آنان قادر به کنترل شرایط و احیای زندگی خود باشند و برای رسیدن به این هدف نیاز به رویکرد پویا و انعطاف‌پذیری برای مشخص کردن الگوهای تحرک اجتماعی برای جلوگیری از غوطه‌ور شدن زنان و مردان در فقر شهری می‌باشد.

روستایی ایران" فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۶، ش ۴. صص ۳۸-۷۵.

روستایی، شهریور، اصغری زمانی، اکبر، احدنژاد، محسن، زنگنه، علیرضا (۱۳۹۰) "الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۱۳۸۵-۱۳۷۵"، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه ای، سال سوم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳.

زاهدی مازندرانی، محمدجواد. (۱۳۸۴)، فقر روستایی، روند و اندازه‌گیری آن در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۷، بهار، صص ۲۸۹-۳۲۶.

زنگی آبادی، علی، موسوی، میر نجف (۱۳۸۸) "تحلیل فضایی نابرابری جنسیتی و شاخص‌های مربوط به آن در کشورهای خاورمیانه"، فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره ۷، صص ۳۹-۵۵.

شکوری، علی، سعیدی، علی اصغر (۱۳۹۲) "فقر خانواده زنان شهری (با تأکید بر کلان‌شهر تهران). فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات جامعه‌شناختی شهری. شماره ۱۰، صص ۷۳-۱۰۸.

شکویی، حسین (۱۳۸۳)، اندیشه نو در فلسفه جغرافیا (جلد دوم)، فلسفه محیطی و مکتب‌های جغرافیایی، گیتا شناسی تهران.

شکویی، حسین. (۱۳۷۳) «دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری» تهران، انتشارات سمت.

طارمی، علی (۱۳۸۷) سنجش فقر شهری در محله اسلام‌آباد زنجان با استفاده از GIS، دانشگاه

- با توجه به تحلیل فضایی فقر شهری و مشخص کردن الگوهای پراکنش فقر، مناطقی که از نابرابری جنسیتی برخوردار هستند شناسایی شود و اقدامات لازم برای از بین بردن این نابرابری‌ها صورت پذیرد. همچنین با تحلیل فضایی می‌توان موانعی که به نحوی باعث فقر جنسیتی مخصوصاً در گروه زنان می‌شود را می‌توان شناسایی کرد.

- گنجاندن دستورالعمل‌های خاص برای کاهش فقر جنسیتی در بلوک‌های فقیر و خیلی فقیر و همچنین توانمندسازی زنان در بعد اقتصادی باهدف کاهش نابرابری جنسیتی.

منابع

افروغ، عماد، ۱۳۷۷، فضا و جامعه: فضا و نابرابری اجتماعی، تهران انتشارات دانشگاه تربیت مدرس. پاتر، ر. و ایونز، س. (۱۳۸۴) شهر در جهان در حال توسعه «ترجمه کیومرث ایراندوست و میترا احمدی، تهران، انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور.

پاول، مارک هنری (۱۳۷۴) فقر، پیشرفت و توسعه. ترجمه محمدی، مسعود. انتشارات امور خارجه. تهران، ۴۱۰ صفحه.

خانی، فضیله؛ مریم مردانی (۱۳۸۷) "توسعه‌یافتگی و شاخص‌های فقر انسانی و جنسیتی مناطق شهری و

- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- مشکینی، ابوالفضل، رحیمی، حجت اله (۱۳۹۰) "جداگزینی فضایی در مادرشهرها: تحلیلی بر جغرافیای اجتماعی مادر شهر تهران" مجله برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره پانزدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰. صص ۸۵-۱۰۷.
- Fay, Marianna, (2005) "The Urban Poor in Latin America" The World Bank, Washington, D.C, 284 pages.
- Baharoglu, Deniz and Kessides, Christine (2002). "Urban poverty" A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies, Chapter 16, 159 pages.
- Masika, Rachel. Dehaan, Arjan Baden, Sally, (2001), "Urbanization and Urban Poverty: A Gender Analysis, Bridge report) Paperback – December 31, 2001, 24 pages.
- Simler, kenneth. Harrower, Sarah. Massigarella, Claudio, (2003), "Estimating Poverty Indices Form Simple Indicators Surveys, THIS DRAFT — November 27, 2003.
- Schiller, Bredly, (2001), "The Economic of Poverty and Discrimination" Prentic Hall, New Tersey.
- Moghadam Valentine M SHS/HRS/GED (2005), THE 'FEMINIZATION OF POVERTY' AND WOMEN'S HUMAN RIGHTS, SHS Papers in Women's Studies/ Gender Research, 39 pages. www.unesco.org/shs/gender
- Job, (2002), Australian Agency for International Development" National, Archives of Australia.
- Tacoli Cecilia (2012), "Urbanization, gender and urban poverty: paid work and unpaid carework in the city" International Institute for Environment and Development (IIED), زنجان. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۲۲۰ صفحه.
- عسگری، علی (۱۳۹۰)، تحلیل های آمار فضایی با ArcGIS، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران، چاپ اول ۱۳۹۰، ۱۲۸ صفحه.
- فیتز پیتریک، تونی (۱۳۸۱)، "سیاست اجتماعی چیست؟" مترجم هرمز همایون پور، تهران. ۴۴۲ صفحه.
- کلانتری، خلیل، (۱۳۹۱)، پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی تهران، نشر شریف، ۳۸۸ صفحه.
- گیدنز، آتونی (۱۳۷۶) جامعه شناسی (صبوری، منوچهر) نی، تهران. ۸۸۸ صفحه.
- محمد پور، احمد، علیزاده، مهدی (۱۳۹۰) "زنان و فرهنگ فقر؛ مطالعه کیفی فرهنگ فقر در میان زنان سرپرست خانوار تحت پوشش بهزیستی ساری، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، بهار و تابستان ۱۳۹۰، صص ۱۶۵-۱۹۷.
- محمدی، زهرا: «زنان سرپرست خانوار»، انتشارات روابط عمومی شورای فرهنگی — اجتماعی زنان، ۱۳۸۵، ۱۴۴ صفحه.

- Discussion Papers Series - Urban Change 4, IIED, London.99 pages.
- Barbara Ehrenreich and Arlie Russell Hochschild (2003) "Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy New York: Henry Holt and Company, Metropolitan Books, 2003. Hardcover. 328 pages.
- Bastos, A. et al. (2009) women and poverty: a gender-sensitive approach, *Journal of Socio-economics* 38, pp. 764-778.
- Population and Development Branch United Nations Population Fund (UNFPA),48 pages.
- World Bank (2009) World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography, The World Bank, Washington DC,149 pages.
- UNFPA (2007) State of the World Population 2007: Unleashing the Potential of Urban Growth, United Nations Population Fund, New York, 108 pages.
- Satterthwaite, David (2007) the transition to a predominantly urban world and its underpinnings, *Human Settlements*